

Владмир Пиштало
МИЛЕНИУМ ВО БЕЛГРАД

ЕДИЦИЈА
ПРОТЕЈ

Наслов на ориџиналој
Vladimir Pištalo
MILENIJUM U BEOGRADU

© Vladimir Pištalo, 2009
All Rights Reserved

© copyright of the translation:
S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

© за македонското издание: МАГОР ДОО Скопје, 2015

За издавачој
Горјан Лазаревски

Главен и одговорен уредник
м-р Павлина Аци Митреска Лазаревска

Уредник на изданиеј
Владимир Јанковски

Превод од српски јазик
Александар Прокопиев

Јазична редакција
Виолета Танчева-Златева

traduki

Издавањето на ова дело беше поддржано од ТРАДУКИ, литературна мрежа, на која припаѓаат Сојузното министерство за европски и меѓународни прашања на Република Австрија, Министерството за надворешни работи на Сојузна Република Германија, швајцарската фондација за култура ПроХелвенија, КултурКонтакт Австрија, Гете Институтот, Агенцијата за книги на Словенија ЈАК, Министерството за култура на Република Хватска, Ресорот за култура на владата на кнежеството Лихтенштајн, како и Фондацијата за култура на Лихтенштајн, Министерството за култура на Албанија и фондацијата С. Фишер.

ВЛАДМИР ПИШТАЛО

МИЛЕНИУМ ВО
БЕЛГРАД

МАГОР
Скопје, 2015

ПРОЛОГ

Легендата за настанувањето на Белград вели дека човекот ги навреди кентаурите кои, во зората на времето, живееја околу Авала. Копитата на гневните кентаури ја тресеа земјата. Нивните вресоци го параа небото. Човекот се спаси „за влакно“ и се фрли во реката. Го слушна зуењето, а потоа и плискањето на стрелите по водата. Кентаурите застапаа на брегот, ’ржеа и копаа со нозете во калта. Бегалецот изнурна среде Сава и зеде здив. Се изнапи вода додека да доплива до другиот брег. Исцрпен, падна под калемегданската карпа, каде што Сава се влева во Дунав, и ги затвори очите.

Сонуваше град.

Сонуваше божји храмови и палати. Сонуваше театри околу плоштадот на кој рецитираа поети. Сонуваше крепки и убаво облечени стари луѓе и жени како шетаат по парковите. Сонуваше љубовници кои се опиваа со своите здивови. Сонуваше скулптури на плоштадите и фасадите. Сонуваше илјада гостилници, во кои се служеа јадења на илјада народи. Сонуваше винарници уредени како библиотеки. Сонуваше град, чии грижи ги одвлекуваа две реки и го оставаа безгрижен.

Сонуваше книжарници и чајџилници во кои човек би посакал да остари. Сонуваше град во кој задоволството го следи менувањето на годишните времиња. Сонуваше место што го заведуваше со детали и го задржуваше вљубен во целината. Сонуваше Град. Тоа беше град на вечното пладне, без самрак и сенки. По улиците шетаа ангели и жени од прозорците врз нив тресеа перници полни со конфети. Бели раце му мавтаа на сонувачот од терасите.

Кога човекот ги отвори очите, над него стоеше ангел. Ангелот имаше очи какви што човекот никогаш немаше видено. Тој покажа со прстот кон карпата над водата и рече:

– Види!

Човекот погледна низ показалецот на ангелот и – сè беше тука! На карпата се наоѓаше град. Сидови, побели од сипини коски, блескаа на сонцето. Архитектонските маси се надраснуваа едни со други во симпатично безредие.

Тоа беше многу пред јас да се родам во Белград, во него да ја запознаам Ирина и да се вљубам во неа. Сепак, за овој настан пишувам како сведок. Тоа е можно затоа што сè се случуваше во Времето на Соништата, кое му претходи на времето, доаѓа по него и се преплетува со него. Тоа се случуваше во светот на пролетта, на вечноста, во „сегдесекогашното време“. Затоа можам и да посведочам колку сонувачот им се израдува на сидовите, кои конечно ќе го заштитат од разулавената дивина.

Со вџасени очи, сонувачот го пиеше својот остварен сон. Сега само требаше да ја отвори капијата и да се насели во него. Одеднаш, се почувствува премал да ја преземе одговорноста за својот сон. Сакаше да крикне. Сакаше да вика. Сакаше да ја скрие главата под пазува. Сега, откако сонот е остварен, тој можеше да се распрсне како меур од сапуница. Устата на сонувачот се искриви и тој си се потсмевна себеси и на она што најмногу го посакува. Со растреперени нозе го направи првиот чекор наназад. Потоа го направи вториот чекор, па третиот. Во моментот кога засекогаш му го сврти грбот на градот, одекна вресокот на ангелот од бедемот од креда. Без да се сврти, сонувачот го напушти својот недосонуван сон и се врати во разулавената дивина.

Боговите кои ја услишаа човековата желба, го проколнаа градот со страшна клетва:

Ова место нека биде рана. Кога таа рана ќе фати краста, нека ја дерат нечисти нокти. Генерациите синови никогаш нека не го продолжат она што го започнале генерациите татковци. Во овој град луѓето секогаш нека му се потсмеваат на она што најмногу го посакуваат.

И тоа беше казната од боговите за човекот кој му го сврте грбот на својот сон.

ГЛАВА I

За кралскиот ѿојреб; и за вдахновениот разјовор што ѿо вовевме ѿојаш

Та-дум, та-дум, та-дум.

Првата програма на Радио Белград го пренесуваше биенето на срцето на маршалот на Југославија, Јосип Броз Тито. Кога настапи тишина, Бане ми рече:

– Ова е звукот на историјата.

Тој четврти мај 1980 година, во вонредното издание, „Политика“ призна:

„Престана да чука големото срце. Умре нашиот претседател, маршалот Јосип Броз Тито“.

Во поднасловот, „Политика“ заलिпа:

„Тешка болка и длабока тага ја потресуваат работничката класа, народите и народностите на нашата земја, секој наш човек, работник, војник, селанец, секој наш творец, пионер и младинец, девојка и мајка“.

На натпреварот Хајдук – Црвена Свезда, во 43-тата минута, топката застапа, солзи навреа.

Прогласена е седумдневна жалост.

Југословенските весници паднаа во триденвна оргазмична лamentsација. Маршалот е погребан на мојот роден ден, на четвртиот ден од официјалниот ден на смртта. Во мојот стан тој ден седеа Борис, Бане, Зора и Ирина. Пиевме лашки ризлинг и го гледавме преносот од погребот. Го исклучивме звукот на телевизорот и пет пати по ред ги слушавме „Султаните на свингот“ од Нофлер.

Борис во училиште се тепаше за мене. Неговото лице издаваше мирна мажественост. Тој можеше да отвори пиво со заби.

– Што велат весниците? – праша тој.

Јас не знаев, но Бане знаеше. Бане ни ги прераскажа насловите во весниците со глас на Циган кој се колне:

– Повеќе од три часа на трибината на Генералното собрание на Обединетите нации, амбасадорите на Африка, Азија, Источна и Западна Европа, Латинска Америка, Асеанскиот пакт, Арапската лига и неврзаните земји му оддаваа почит на починатиот Тито. Седумстотини известувачи од 44 земји ќе им овозможат на милијарда и пол луѓе да го следат погребот. Тито беше личност која им припаѓа на сите народи, па тоа е загуба за сите напредни луѓе во светот – додека декламираше Бане, со левата рака настојуваше да ја фати ѕвездата, а со десната го спречуваше срцето да му изрипа од градите. Неговиот глас се скриши – и тој избриша лажна солза... – Беше... Беше... неимар на движењето на неврзаните.

Тоа се случуваше во моментот кога волшебната Ирина не му беше веќе девојка на Борис, а многу пред да стане моја.

– Молчи, ајде навистина да слушнеме – рече Ирина и го засили тонот.

Од телевизијата дознав дека мене, натажениот Југословен, треба да ме теши фактот дека на погребот дојдоа голем број државници со кои починатиот претседател ловел дрогирани мечки по ловиштата во Сојузна Република Југославија. Во Белград пристигнаа шведскиот, белгискиот и норвешкиот крал. На погребот на Тито Италија ја претставуваше – Сандро Пертини, Советскиот Сојуз – Леонид Брежнев, Британија – Маргарет Тачер, Америка – Волтер Мондејл, Франција – Франсоа Митеран, Германија – Вили Брант, Индија – Индира Ганди, Замбија – Кенет Каунда, Кина – Хуа Гуофенг. Дојдоа и данскиот принц Хенрик, војвода од Единбург, непалскиот принц Гјанендра, холандските принцови Клаус и Бернар. Своето доаѓање го потврди и генералниот секретар на Обединетите нации, Курт Валдхајм.

– Е баш добро што и тој доаѓа – простодушно рече Борис.

Телевизорот нè информираше дека во Белград дојдоа и претставниците на УНЕСКО, на Арапската лига, претставници на Европскиот парламент и на Европскиот совет.

– Баш супер.

Мајката на претседателот Џими Картер, Лилијан, со растреперена нога стапнала на белградскиот аеродром. Ја придржувал, со наежена насмевка, потпретседателот на Соединетите Американски Држави, Волтер Мондејл. Прогласена е национална жалост во 53 земји.

– Ете со што се храни нашата мегаломанија – рече Зора, без да го тргне погледот од телевизорот. – Не ни бега паѓање, чија длабочина ќе одговара на височините со кои сега се опиваме.

– Пушти ја пак плочата! – побара Борис.

– Нема, молчи! – му возврати Зора налутено.

– Зора, ајде отвори ми уште едно шише од гајбата.

Зора ме прекори со долг поглед.

Телевизорот истураше податоци како олук среде порој.

Беа ужасни сознанијата дека:

1) разединетиот свет ги спуштил своите знамиња на половина копје и се обединил во оддавањето признание на Тито.

2) Тито секаде го пречекувале со насмевки, а го испраќале со солзи.

3) падот на тој даб со корења сраснати во срцата на работничката класа го потресе светот.

4) милиони луѓе сочувствуваат со народите и народностите на Југославија.

Бане дувна еден прамен од косата, кој му паѓаше врз окото. На денот на смртта на Тито, го остави девојка му Марија. Марија беше пејачка и саксофонистка во групата „Акустична сенка“, во која Бане свиреше една година. Патем речено, името на групата произлегува од фактот дека звукот на борбата често подобро се слуша од далеку отколку од непосредна близина, која се наоѓа во „акустичната сенка“. Бане се трудеше да се напие.

– Што да прават народите и народностите на Југославија? – праша тој мласкајќи.

Зора рече:

– Јас читав и запомнив: Словенците со тага во срцето продолжуваат со нивните работни задачи. Во Хрватска секој изгубил дел

од самиот себе. Босанците ги мачи искрена човечка болка. Војводина клика: Ќе живее Титовото дело! Црногорците се горделиви во својата болка. Проговорија срцата на Македонците. Краина е замрзната во тврда, машка болка. Рамнината ја облеаја солзи од стусените Сремци.

– Ја нема веќе музиката на Бане – рече Бане.

– Мајка ми не сака музика – извика Зора. – Мајка ми го сака Тито. Ене ја, плаче.

Седев на својот роденден, во живот за кој не знам што е, и слушав како телевизорот ги резимира случувањата: Прво телото на Тито, со специјален воз, е пренесено од Љубљана до Белград. Потоа, во затворен ковчег, е изложен во Собранието на Југославија. Задушувачки ја болката, покрај ковчетот 200 народни херои ги пренесоа највисоките ордени. Во наредните неколку дена покрај ковчетот помина секој петти Југословен.

Мене ми се допаѓаше што градот цела ноќ беше многу осветлен и што тоа беше... чудо! Непрегледни колони луѓе стоеја во редици и чекаа да му кимнат со глава на умрениот Тито.

– Погледни ги колоните – му велев на Бане, додека стоевме под сенката на дрворедот спроти Собранието, во јасно осветлениот град полн со занемени луѓе. – Срцето на овој град е сега една мрша.

– Многу ми се допаѓа – одговори тој. – Ова не се случува навистина. Овој Белград го насликал Пол Делво. Погребната церемонија ја режирал Луис Буњел.

Во надреалистичкиот Белград дојденците чекаа по цел ден да поминат покрај ковчетот и да му оддадат почит на Тито. Занемените колони се издолжуваа од Зелен венец до Собранието. Зелени униформи со знакот на Црвениот крст им делеа на луѓето вода во детските градинки „Теразије“ и „Скадарлија“. Водач на секоја група беше лекар, во случај некому да му се слоши. Југословенските весници објаснуваа дека полицајците, кои во текстот беа нарекувани „прекалени заштитници на законот“, ги пуштаат пешаците да поминуваат и каде што немало зебра, затоа што тие „поинакви пешаци“ брзаат за да ѝ се придружат на погребната

поворка. Таквиот пешак, можеше да се разбере од весниците, југословенскиот полицаец мора да го придржи како ранет...

Интересно беше во живо да се гледа „поворката на болката и тишината“. Претставниците на народите и народностите на Југославија навистина доаѓаа пред Собранието, навистина стоеја во колоните и паѓаа во несвест од жештината. Сите, како што рече духовитиот новинар, „се претворија во уво и солза“. Друг инспириран новинар забележа дека во Белград „сите стојат мирно, само реките течат“.

Борис си наточи од „лашкиот ризлинг“, го спушти шишето и се почеша зад увото:

– Ах, само да знам каков беше навистина Тито!

Весниците, наквасени од солзи, го знаеја одговорот на неговото прашање. Весниците тој одговор го формулираа вака:

„Тито беше ретко човечен. Сите негови борби беа за човекот. Ова е единствената битка што ја загуби! Тито беше симбол на поколенијата! Неговото дело е гордост и обврска! Остави непроценлив научен придонес. Беше голем во малите работи! Се грижеше за шахот и за шахистите! Но великаните не го напуштаат светот. Затоа нашата болка прераснува во поттик!“

– Поттик за што? – праша Борис, со крајот на устата.

Бане ја беше тргнал чашата како непотребна конвенција. Пиеше од шише. Тогаш почна да довикува:

– И-риии-нааааа!

Волшебната Ирина се оглуши.

– И-риии-нааа!

– Што е?

– Кога првпат посака да легнеш со некој?

Ирина премолчи. Додека Бане го чекаше нејзиниот одговор на ова тривијално прашање, телевизорот ги формулираше суштинските прашања околу човековата смртност и минливоста на овој свет:

– Во најголемата стоковна куќа „Белграѓанка“ речиси исклучително се купуваат бецови со ликот на Тито и црнина – рече телевизорот. – Книжевникот Тоне Светина ни кажуваше потоа

како Титовите благородни карактеристики доаѓале до израз кога одел во лов. На Титовиот гроб, дознавме, ќе се вреже името на сите наши победи.

– И-рии-нааа!

Како и секој просечен Југословен, Ирина го гледаше погребот со чувство на трогнато тормозење и, се разбира, го премолчуваше пијаниот повик на Бане.

– Ајде, ти навистина претеруваш – Борис го предупреди Бане.

– А кога почна ти да дркаш? – сериозно праша Бане.

Во тој момент, телевизорот се напна до крешендо и гласот на водителот пукна во фалсет: „Тито ја надмина својата епоха! Најеминентната личност во историјата! Браво! Најголем хуманист! Да живее! Умре нашата најголема историска личност“.

– На тринаесет години – одговори Борис. – Кога инаку?

Смртно сериозната водителка не обрнуваше внимание на тривијалностите за кои се разговараше во нашата соба. Таа педантно изнесе дека на погребот на Тито присуствувале државници од 121 нација, претставници на три милијарди и седумстотини милиони жители на планетава.

– А колку пати дневно? – не се откажуваше Бане.

Борис се почеша по кратката црвена коса:

– Па, отприлика пет. Сакав и повеќе, но немав време.

– Е, гледаш што е несреќа – ги прекина Зора. – Несреќа е тоа што Југословените ја споделуваат својата фараонска мегаломанија со својот претседател. Суперлативите кај нас станаа начин за поимање на светот.

– Зошто сите овие луѓе дојдоа во Белград? – се праша во тој момент телевизорот и веднаш понуди одговор на своето реторичко прашање: – Преку океани, тие дојдоа да му се поклонат на Тито, една од најголемите личности на нашето време... Универзалниот човек... Овој погреб е своевиден самит на светот. Вековите нема да го замаглат неговото дело. Смртта е единствената битка што ја изгуби! – бладаше телевизорот. – Ова не се случило никогаш во историјата.

Задишаниот човек се исповедаше на екранот:

– Она што го почувствував поминувајќи покрај одарот, ќе им го раскажувам на моите деца и на нивните деца.

– Работата тече, но не е како вообичаено, никогаш не било вака – пелтечеше работникот. – Не се срамам да плачам.

– Кој ве ебе, мајмуни – опцу пијаниот Бане. – Сите да ве ебам во газ. Цел свет.

Јас го сакав и го почитував светот. Верував во идејата на Диркем дека општеството ги има сите атрибути на Господ. Затоа што човештвото е најголемото општество на светот, Обединетите нации за мене беа – Господ.

– Ова е крајот на нашиот просветен апсолутизам – истакна Бане.

– Што ќе дојде сега? Непросветен? – загровтав, задоволен од својата шега. Меѓутоа, веднаш штом ми се затворија усните, сфатив дека ова е крај на една епоха. Студот дојде со свездите и ме замота како плашт. Со поинаков глас прашав:

– Што ќе биде сега?

– Сега ќе дојде чума – рече Зора. – И од неа ќе останат само приказните. Како во *Декамерон*.

Ирина ми пријде од зад грб, ги притисна своите усни на мојот образ и рече:

– Среќно полнолетство.

ГЛАВА II

Преобразба

Во Белград никогаш не се свиреше подобар рок отколку по смртта на Јосип Броз Тито. Со својата вечна љубов и омраза, Марија, мојот другар Бане Јановиќ основаше групи од новиот бран што се нарекуваа „Акустична сенка“, „Млади а дебел“, „Сакати од страв“ и, на крајот, „Сверогуштери“.

Со „новиот бран“ во нашиот град се ослободи наплив на таков ентузијазам што дури и статуите се поместија. По белградските улици се слушна возбуден цикот. Очите искреа. Јас можев да речам: ова е нешто што е мое. Мојот град е конечно мој. Ова е нешто од мојата планета.

Почна така што Бане Јовановиќ зеде орден за храброст од Втората светска војна. Расклопи бензинска запалка и зажари една игла. Ја стегна својата цицка и го закачи орденот на голо месо. Зачкрта со забите и рече: Одиме! Бане својот музички имиџ накратко го изразуваше на овој начин:

- 1) Очаен сум.
- 2) Немам девојка.
- 3) Не знам да свирам.
- 4) Толкумина знаат, ама немаат што да кажат.
- 5) Јас сакам нешто да кажам, ама не знам како.

Бане и Марија ги рецитираа текстовите од Букварот со помош на ритам машината сè додека не научија да свират. Ја ширеа популарноста на „Зенит“, авангардата од 20-тите години, ги пародираа соцреализмот и шлагерите од шеесеттите. „Сакати од страв“ се распаднаа точно кога требаше да снимат плоча. Најдобриот органист во градот ги остави и почна да се занимава со црна магија. Му телефонираше на пријател од Загреб за да го откажат

концертот во Кулушиќ. Кога се скрасија со „Сверогуштерите“, Бане почна да се клешти на фотографиите во „Дубок“.

– Стварноста е мошне дефицитарна во овој наш град – изјави во едно интервју.

– Не можам да ги поднесам другите луѓе – велеше во друго интервју. – Затоа што се „други“, а и онака, што имам да ги поднесувам.

– Дали се чувствувааш славен? – го прашаа.

– Јас сум славен кога сум среќен – одговараше Бане со цитат од Јан Дјури.

Една мајска вечер во 1982 година „Сверогуштери“ свиреа во едно набиено дворче, кое некогаш се нарекуваше Офицерски дом. Од таа зграда, пред седумдесет и девет години, Драгутин Димитриевиќ Апис и неговите заговорници тргнале да ги убијат српскиот крал Александар Обреновиќ и кралицата Драга Машин. На местото каде што некогаш се заколнуваа припадниците на „Црна рака“, сега растураа „Сверогуштери“. Секогаш кога помислувам на Бане и Марија, се сеќавам на нивниот прв албум „Колку имаме и што?“

Раката на басистот од „Сверогуштери“ потсетуваше на нога од куче што се чеша. Тапанарот одвај ги погодуваше тапаните од сценскиот чад. Во сако со прешироки рамена, Бане личеше на Франкенштајн. Рефлекторот направи круг околу него. Тој се исправи и го отфрли сакото. На голите гради блесна орденот за храброст од Втората светска војна. Публиката беше огромно тело без лице, кое играше. Публиката беше црниот Квазимодо. Таа на појавата на Бане одговори со крик на охрабрување.

Она на што присуствував ми личеше на мешавина од макумба и наполитанска опера од XIX век. Сцената стана магично место на преобразба. Табаните ни трепереа од моќните звучници. Басовите ни ги тресеа бубрезите.

Во осветлениот круг, Бане заситни со рамената. Повеќе цупкаше од нервоза отколку што играше на музиката. Почувствував дека се бори со своето тело и полека постигнува контрола над него. Во еден момент го искина синцирот на тремата и залаја во микрофонот. Почна силовито да игра со испрекршени движења. Масата од

луѓе експлодираше. Бане Јановиќ, кој пред малку одвај се избори со сопственото тело, сега играше со сите тела на публиката.

Си помислив дека *белџрадскиот нов бран* е токму тоа – освојување на себеси. Толку сериозен Бане не сум видел досега. Тој беше индијанскиот поглавар Јудиот Коњ. Тој беше дервиш во вртоглав транс. Бане го држеше микрофонот со двете раце и држеше ритам со ногата. Почувствував гордост и љубомора. Тој се осмелуваше на она на што јас не се бев осмелил никогаш. Се осмелуваше да биде тоа што е. На сцената, Бане стана играч по врел јаглен. Стана пророк кој со погледот го отвора небото и со петите копа извори. Зад Бане избиваше чад. Од него избиваше најубавото и најстрашното нешто на целиот свет. Гледајќи го Бане на концерт, сфатив дека сите институции на овој свет се само безбедносни видови дигнати околу *харизмаиџа*. Таа пророчка сила може пустината да ја преобрази во оаза, може да ја подигне толпата, да ги споулави задреманите, со солзи да ги наполни очите.

Рефлекторот се промени и Бане смени боја. Сега беше зелен како дух на пејотл. Дали е тоа човекот со кој израснав? Ме полазија морници по грбот кога на сцената истрча Марија со саксофонот. И таа беше преобразена.

Бане беше горд и трагично сериозен. Градите со орденот за храброст се подигаа. Пот му течеше низ слепоочниците. Не пееше веќе. Само ја гледаше Марија. Марија го подигна саксофонот и дувна. И тоа беше како кога Бегемот ќе свирнеш во *Мајсиџорот и Мариариџа*. Таа дувна и страшен ветер се дигна. Таа дувна и завесите се разбрануваа. Таа дувна во едрата на нашите души. Голем ветер нè понесе. Марија се извиваше наназад, како едриличар, и нè подигнуваше со звукот на саксофонот. Салата со разиграните луѓе се преобрази во бродот на талкачкиот Холанѓанец. Марија дуваше во неговите едра и бродот леташе над градот, над светот. Бевме убедени дека сите заедно ќе одлетаме во вселената, населена со страсни медузи, со цинови и со духови на пејотл.